

Ecoloxía e lingua: unha estraña parella?¹

Ana GARCÍA LENZA

RESUMO: A autora propónse ofrecer unha panorámica de todo aquilo que se ten incluído baixo a etiqueta de *ecolingüística* (ou similares) ó longo da aínda breve historia do termo, para despois analizar a posible aplicación do pensamento ecolóxico ó estudo das linguas e defender que este enfoque debe levar a un compromiso ético das disciplinas lingüísticas coa linguodiversidade.

PALABRAS CLAVE: Ecolingüística, ecoloxía, sociolingüística, planificación lingüística, plurilingüismo, linguas en contacto, ideoloxía, ética.

ABSTRACT: The author attempts to offer a view of everything that has been included under the label *ecolinguistics* (or similar ones) in the course of the still brief history of the term. She then examines the possible application of ecological thought to the study of languages and holds that this approach must lead the linguistic disciplines to an ethical commitment to linguodiversity.

KEYWORDS: Ecolinguistics, ecology, sociolinguistics, language planning, multilingualism, contact languages, ideology, ethics.

Se algo me animou a aceptar o convite a participar no curso *As Humanidades: realidade e perspectivas*², foi o feito de ter a oportunidade de responder devagar a unha pregunta que levo escoitado en innumerables ocasións nos últimos anos cando conto que estou investigando en ecolingüística: «e logo iso que é?» A reacción estraña repítese entre lingüistas e profanos, malia non ser algo tan novo, nin a última rareza na disciplina, nin debéra sorprenden tanto tendo en conta a actual proliferación do campo semántico da ecoloxía, que hoxe se aplica ás máis variadas facetas da realidade. Neste relatorio pretendo, xa que logo, ofrecer unha panorámica apta para non especialistas do que se entende por *ecolingüística*, sistematizando un pouco o amplo abano de enfoques e temas que esta etiqueta ou outras similares (*ecoloxía da lingua / da linguaxe, ecoloxía lingüística*) teñen encabezado. Pero tamén quero ser crítica, de-

¹ Boa parte da investigación que sustenta este artigo foi realizada mentres a autora gozaba dunha axuda do programa de Formación de Profesorado Universitario (FPU) no Departamento de Literatura Española, Teoría da Literatura e Lingüística Xeral da Universidade de Santiago de Compostela. Quero agradecer a Ana Rodríguez Barreiro que, como tantas outras veces, lera coa mesma atención de sempre unha versión previa do texto e achegara suxestións, tamén tan valiosas como de costume, para intentar melloralo.

² Unha primeira versión deste traballo foi lida como conferencia dentro do curso de primavera *As Humanidades: realidade e perspectivas*, celebrado na Facultade de Humanidades de Lugo en abril de 2007.

nunciar posibles fraudes no emprego da denominación e apuntar cara a onde coído que debe encamiñarse unha ecolingüística propiamente dita. Pola limitación de espazo e polo devandito propósito divulgativo, a panorámica por forza terá que ser xeral e simplificador e a presentación da miña proposta, breve e propedéutica, non conclusiva.

En primeiro lugar, repasarei e compararei algunhas das achegas máis salientables (non todas, nin moito menos) desde que comezaron a manexarse nocións ecolóxicas en lingüística, nos anos 70 do século XX, ata a actualidade³; ollo, non as que poidan considerarse *ecolingüísticas* a posteriori, unha vez delimitado o concepto, senón aquelas que se presentan a si mesmas de tal xeito e que polo tanto contribuíron nalgunha medida á formación dese concepto, aínda pouco e mal definido. Deseguido, analizarei a aplicación do pensamento ecolóxico na investigación lingüística, bosquejando os posibles enfoques ecolingüísticos e as súas implicacións teóricas e metodolóxicas. Por último, inclinareime por un deses vieiros, o que se achega ós fundamentos éticos e filosóficos do ecoloxismo, e avogarei por unha ecolingüística entendida como postura ideolóxica na investigación sobre as linguas e a linguaxe.

1. PANORÁMICA SOBRE A ECOLINGÜÍSTICA

Vivimos na era da crise ecolóxica, do ecocidio, do activismo ecoloxista, dos partidos políticos verdes, do ecopacifismo e o ecofeminismo, do ambientalismo, das ecofilosofías e da ecoética, do desenvolvemento sustentable, da liberación animal, da naturopatía, do ecoturismo, do dereito ambiental, da agricultura *orgánica* (é que existe agricultura *inorgánica*?), da produción ecolóxica, dos deterxentes biodegradables, da gasolina e os vehículos ecolóxicos, das enerxías renovables, das aulas da natureza e das bolsas verdes na universidade, da educación ambiental, dos ministerios e consellerías do medio ambiente, da bioconstrución, da reciclaxe, do Protocolo de Quioto, dos impostos ecolóxicos, das tecnoloxías verdes, dos estudos de impacto ambiental, da xestión do contorno... As posibilidades de aplicar o adxectivo *ecolóxico* a calquera substantivo parecen ser ilimitadas: o *eco* está de moda, como outrora puido estalo o lema do «usar e tirar». Sempre que non chegue a extremos que os sectores ben pensantes poidan xulgar *radicais* (é dicir, previa a conveniente trivialización que o faga apto para o consumo de masas na posmodernidade), todo o que se relaciona nalgunha medida co respecto e a protección da natureza goza dunhas connotacións positivas no Occidente capitalista; ten un toque alternativo, progresista, moderno, co que á maioría da xente (sobre todo a das cidades, a máis afastada da natureza no seu vivir cotián) non lle importa que a identifiquen. Mostra deste éxito da fórmula do *eco* é a súa rápida absorción (por non dicir vampirización) por parte do sistema de produción capitalista e a súa utilización por parte da publicidade (o respecto polo medio considérase un trazo «que vende»).

³ Xa existe algún intento de ofrecer panorámicas deste tipo, sobre todo por parte de Fill (1998, 2001).

Por suposto, esta moda non é unicamente algo tan frívolo como podería desprenderse do anterior (e aínda que o fose, algúns mesmo o consideran un primeiro éxito do discurso ecoloxista). As correntes filosóficas e políticas como a ecoloxía profunda, a ecoloxía social e a ecoloxía política, o ecofeminismo etc. parten dunha fonda reflexión e dunha xenuína preocupación pola vida na Terra que as leva a basear o seu ideario en principios ecolóxicos. Parecen existir, pois, diversos graos de implicación coa causa ecolóxica, desde a lixeira capa de pintura verde que a sociedade de consumo pode utilizar como mera aparencia e reclamo para os seus produtos, ata a súa adopción como ideoloxía, guía do pensamento político e da forma de vida a todos os niveis. Di Bookchin que «o vocábulo “ecoloxía” corre o risco de quedar fóra de todo contexto, sen raíces e sen contido. A miúdo se usa como unha metáfora, como unha palabriña reclamante, debido ó cal perde a enorme lóxica interna das súas premisas» (1982: 99)⁴.

Por todo o anterior, non debe estrañar nin que a lingüística tamén se contaxiara desta moda desde a década de 1970, nin que ese contaxio se producira coa mesma diversidade interna e na mesma diferenza de graos posibles. Ademais das achegas que supoñen unha auténtica *ecolingüística*, cunha elaboración teórica e/ou unha carga ideolóxica sustentadas nos principios ecolóxicos, existen moitas pegadas máis superficiais dese pulo verde na literatura lingüística especializada. Trátase de referencias alusivas á ecoloxía por parte de lingüistas, que serven como testemuño de que a metáfora ecolóxica se percibe como un lugar común, como un tópico a man.

Por exemplo, Crystal avoga por unha «lingüística verde» (2000: 63) que esperte unha conciencia da necesidade de conservar as linguas do mundo similar á que o movemento ecoloxista acadou para o patrimonio natural; decátase de que a lingua forma parte dos ecosistemas humanos, pero non de que ó mesmo tempo a degradación ambiental está estreitamente vinculada coa perda de diversidade lingüística. Un dos casos extremos da tendencia a usar o termo *ecoloxía* un pouco á lixeira constitúeo unha colección de ensaios en memoria de E. Haugen, considerado o *pai* da *ecolingüística*, titulada *Language and its ecology* (Eliasson & Jahr 1997): con tal título, resulta chocante que a expresión *ecoloxía da lingua* ou similares só apareza dúas ou tres veces en todo o volume, de contido ben variado (sociolingüística, linguas en contacto, bilingüismo, tipoloxía e teoría lingüística, estandarización etc.). Algo semellante acontece con Zimmermann (1999): a súa compilación de ensaios preséntase no título como «de ecoloxía lingüística»; ora ben, o termo apenas aparece no corpo da obra un par de veces e de paso, o que non impide que o enfoque sexa efectivamente moi digno de terse en conta e asumible pola *ecolingüística*, pois procura unha xustificación ética da planificación lingüística baixo unha óptica que pode considerarse ecolóxica.

Así, dáse o paradoxo de que non só existen lingüistas que fan *ecolingüística* sen ser conscientes e sen empregar tal etiqueta (algo que non sería moi estraño tendo en conta que se trata dun eido aínda relativamente novo), senón que algúns dos que se

⁴ Todas as traducións ó galego son miñas, en caso de non estar nesa lingua a edición manexada de cada obra, que foi sempre aquela que figura na bibliografía.

proclaman ecolingüistas non o son en sentido estrito. Un exemplo evidente dese xeito de tratar o termo como se estivese aínda baleiro, dispoñible para quen queira apropiarse del e modelar o seu significado, constitúeo Makkai na súa obra *Ecolinguistics: Toward a New **Paradigm** for the Science of Language?* (1993).

Malia formulala explicitamente, a pregunta polo motivo de tal denominación non queda respondida tras a lectura da compilación de ensaios: mestura os máis variados argumentos, desde a coincidencia no tempo coa toma de conciencia ambiental da humanidade, ata a consideración da lingua como un sistema de sistemas interdependentes (semiolóxico, lexicolóxico, morfolóxico, fonolóxico); ademais, as linguas funcionan en sociedades reais, dentro da que tamén pode considerarse ecoloxía da interacción humana, na que intervén un amplo abano de factores (sociais, políticos, económicos, culturais etc.). A principal preocupación de Makkai é o feito de que en xeral a lingüística (sobre todo a xenerativo-transformacional) deixou demasiadas cousas fóra do seu campo de exploración, por exemplo, a aprendizaxe e adquisición de linguas, a retórica, a análise psicolingüística da linguaxe creativa e da literatura etc. O seu modelo debora ser válido tamén para todos eses aspectos ademais dos tradicionais, ata o punto de que quedarían esvaídas as fronteiras entre as supostas subdisciplinas e mesmo con outras disciplinas alleas á lingüística. A impresión final non é que a ecolingüística de Makkai constituía unha teoría coherente e completa; podería terse chamado simplemente *lingüística (estratificacional) en sentido amplo*, pois o que propón é máis que nada unha actitude inclusiva e transdisciplinar, que leve á extensión dos intereses da ciencia da linguaxe: abrangería tanto eidos que ata hai pouco se consideraban periféricos (psicolingüística, sociolingüística, didáctica de linguas, tradutoloxía etc.) coma outros practicamente novos, mentres que no que chama *endo-ecoloxía* mantén no esencial o modelo analítico da gramática estratificacional, que xa tiña en conta as complexas relacións de interdependencia no seo dos sistemas lingüísticos.

En resumo, a ecoloxía converteuse xa nun tópico na lingüística, o que non é máis ca un reflexo do que acontece na sociedade: igual que desde o século XIX os lingüistas recorreron a símiles de parentesco, biolóxicos etc. sen reparar moito nas súas implicacións de fondo, hoxe a actualidade dos temas ambientais explica que se recorra a este tipo de referencias como algo cotián e comprensible para todo o mundo.

1.1. A fundación da ecoloxía da lingua: Haugen

Existe un consenso xeneralizado en considerar ó sociolingüista de orixe norueguesa E. Haugen fundador da ecoloxía lingüística, coa conferencia «The ecology of language», presentada en 1970 e publicada en 1972 nunha colección de ensaios á que lle presta título. Non obstante, Voegelin & Voegelin (1964) foron os primeiros en usar o termo *ecoloxía* en relación coas linguas, malia que sen afondar nel desde o punto de vista teórico: para eles a ecoloxía lingüística céntrase máis nos ámbitos territoriais das linguas que na súa estrutura: «En ecoloxía lingüística, comézase non cunha lingua particular senón cunha área particular, non cunha atención selectiva cara a unhas poucas linguas senón cunha atención comprensiva cara a todas as linguas

da área» (1964: 2). O propio Haugen recoñece este precedente, pero afirma que a idea se lle ocorreu de xeito independente (1972: 327). Sexa como for, foi con el con quen se iniciou a difusión do termo e a el se refiren como autoridade todos os traballos posteriores nesta liña.

Haugen censura que a lingüística se centrara case exclusivamente na gramática, a fonoloxía e o léxico e cedese ás demais ciencias sociais (antropoloxía, socioloxía, psicoloxía, ciencia política etc.) o estudo doutros aspectos relacionados coa realidade das linguas e que denomina en conxunto «the ecology of language». Todos estes aspectos serían o obxecto de interese da «language ecology»⁵, a cal

pode definirse como o estudo das interaccións entre calquera lingua dada e o seu contorno. A definición de contorno pode levar a pensar en primeiro lugar no mundo referencial para o que a lingua proporciona un índice. Non obstante, este é o contorno non da lingua senón do seu léxico e gramática. O verdadeiro contorno dunha lingua é a sociedade que a usa como un dos seus códigos. A lingua existe só nas mentes dos seus usuarios, e só funciona en tanto que relaciona eses usuarios entre si e coa natureza, ou sexa co seu contorno social e natural. Parte desta ecoloxía é xa que logo psicolóxica: a súa interacción con outras linguas nas mentes de falantes bi- e multilingües. Outra parte da súa ecoloxía é sociolóxica: a súa interacción coa sociedade na que funciona como medio de comunicación. A ecoloxía dunha lingua está determinada ante todo pola xente que a aprende, a usa e a transmite a outros (1972: 325).

Para Haugen non se trata, con todo, dun territorio inexplorado: xa se realizaran incursións nel baixo as bandeiras da sociolingüística, a psicolingüística, a antropoloxía lingüística ou o estudo de linguas en contacto e do cambio lingüístico, por parte de lingüistas como Weinreich, Ferguson, Labov, Gumperz, Fishman ou Hymes (1972: 327). A innovación da ecoloxía lingüística radica, pois, en aplicar de maneira consciente esa etiqueta e mais na perspectiva de conxunto que así se acadara, integrando vías de investigación doutro xeito inconexas e dándolles sentido nun marco de estudo unitario.

Haugen lembra que na historia da lingüística se recorreu a diversas metáforas (biolóxicas, estruturais ou instrumentais) en relación coa linguaxe, todas enganosas no caso de levarse demasiado lonxe, pero ó mesmo tempo dotadas de innegable valor heurístico. Outro tanto pode dicirse da metáfora ecolóxica, procedente da bioloxía, e que ten sentido estender ó estudo das linguas (como xa antes se estendeu á análise sociolóxica) en canto fai referencia ás interrelacións entre os individuos e destes coa totalidade do medio onde viven; neste caso, entre as linguas e os seus falantes. Ademais, a denominación de *ecoloxía* parécelle acaída porque «non é só o nome dunha ciencia descritiva, senón que na súa aplicación se converteu en estandarte dun move-

⁵ Traduzo *language ecology* por ‘ecoloxía lingüística’ para manter a diferenza que o autor establece con respecto a *ecology of language*: neste último caso *ecoloxía* equivale a ‘situación ecolóxica’ (dunha lingua determinada), mentres que no primeiro refírese á ciencia que estuda as relacións dos seres entre si e co seu contorno. Polo tanto, *language ecology* sería a aplicación do paradigma da ecoloxía como ciencia ó estudo das linguas (como a ecoloxía social ou cultural o aplican ós seus respectivos ámbitos), en concreto ó estudo da *ecology of languages*.

mento en favor da salubridade ambiental» (1972: 329); tamén por dar idea dunha ciencia non estática senón dinámica, con fins máis aló da descrición, predictivos e mesmo «terapéuticos». Así, para Haugen, no relativo ás linguas a ecoloxía inclúe a preocupación polo seu cultivo e preservación, e pon como exemplo o interese polo futuro das linguas *pequenas* (orientación predictiva) e as medidas de planificación lingüística (orientación terapéutica). Deste xeito, aínda que só como un aspecto dentro dunha concepción máis ampla, apunta, de xeito incipiente e sen carga ideolóxica explícita, cara ó que co tempo se converterá na ecolingüística propiamente dita.

Haugen repasa algúns dos problemas ecolóxicos da linguaxe, sobre todo relacionados co multilingüismo e a diversidade lingüística, temas centrais na súa aplicación do novo enfoque. Aínda que segundo a definición antes citada se supuña que o paradigma vale para dar conta da interrelación entre distintas linguas tanto na mente humana como na sociedade, en realidade o interese do autor céntrase na sociolingüística e en concreto nas situacións en que varias linguas conviven e compiten na comunidade.

Merece a pena reparar na coda coa que conclúe a compilación de ensaios de 1972, en primeiro lugar porque nela o autor confirma o sentido que lle dá a *ecoloxía* e vincúlala cun traballo de carácter empírico; en segundo lugar, porque xa a comezos dos anos 70 se fai eco do uso abusivo do termo, que o desgasta ata convertelo nun tópico; por último, porque localiza o seu propio labor investigador: os dous temas nos que se centrou foron o bilingüismo e a planificación, ambos os dous pertencentes á sociolingüística e, dentro dela, susceptibles de ser considerados temas ecolóxicos, aínda que non esgoten as posibilidades nin da sociolingüística nin da ecolingüística.

Ó remate do seu artigo, Haugen presenta unha decena de preguntas que cómpre responder para acadar una visión completa da ecoloxía de cada lingua, asociadas a cadansúa disciplina encargada de procurarlles resposta (1972: 336-7): a clasificación en relación con outras linguas, da que se ocupan a lingüística histórica e descritiva; os seus usuarios, obxecto da demografía lingüística; os seus dominios de uso, estudados pola sociolingüística; outras linguas concorrentes (grao de bilingüismo dos falantes, solapamentos entre as linguas), materia para a que chama *dialingüística*; as súas variedades internas, das que trata a dialectoloxía; a tradición escrita, sobre a que versa a filoloxía; a estandarización, a cargo da lingüística prescritiva; o apoio institucional (tanto de cara a regular a forma da lingua e propagala, como no que atinxe ó seu uso), para a que denomina *glotopolítica*; as actitudes dos falantes cara á lingua, analizadas pola etnolingüística; e, por último, o resumo da situación da lingua nunha tipoloxía ecolóxica, que permita comparala coas outras linguas do mundo.

De todo o anterior despréndese que en realidade o fundador da ecoloxía da lingua debe ser caracterizado como un *sociolingüista*, segundo el mesmo se proclama (1972: 342), máis que como un *ecolingüista*: non inventou unha nova disciplina, nin formulou unha teoría propiamente dita, o cal non quere dicir que a súa achega careza de importancia: foi el quen se valeu dun símil coa ecoloxía como ciencia da natureza para propoñer un novo xeito de facer sociolingüística, que atenda a aspectos moi di-

versos e que integre achegas tanto de varias áreas da lingüística como doutras disciplinas. Só de maneira moi tímida apunta cara a algunha conexión co ecoloxismo como ideoloxía ou coa ecoloxía como filosofía, que comezaban a tomar pulo tamén por aqueles anos.

1.2. O estudo das linguas e a sociedade nun marco de relacións ecolóxicas: a ecoloxía como metáfora ou modelo científico de análise

A partir do traballo fundacional de Haugen (1972), cómpre, na miña opinión, distinguir entre a aplicación de conceptos ecolóxicos ó estudo da lingua, e en particular a certos temas para os que parecen especialmente acaídos, doutras asociacións entre os termos *ecoloxía* e *lingua* que xulgo máis profundas e de maior alcance. Digamos que aquela maneira de entender a ecolingüística sería un primeiro paso, o resultado da irrupción do pensamento ecolóxico nas humanidades e en concreto nun eido a priori tan alleo ós seus intereses orixinais como a lingüística. A súa principal achega consiste en entender a realidade como un sistema de elementos interrelacionados: as variedades de fala non son autónomas, senón que cada unha constitúe unha peza única e insubstituíble dentro do ecosistema. O pensamento ecolóxico non trata de estender acriticamente conceptos e teorías da bioloxía (como o darwinismo) para explicar con eles o funcionamento de todos os aspectos da vida, mesmo a cultura, a sociedade ou a lingua, aínda que só sexa porque normalmente isto non é posible⁶. Con todo, a noción de ecosistema resulta moi útil no eido das humanidades e en concreto nos estudos antropolóxicos e culturais, por exemplo, para analizar as consecuencias da súa ruptura, ou sexa, a desadaptación e aculturación de individuos e pobos.

1.2.1. Lingua e etnicidade nunha rede de relacións ecolóxicas: Haarmann

A proposta de Haarmann (1986) podería considerarse continuadora da clasificación ecolóxica de Haugen; ora ben, a súa intención primaria non é esa, senón analizar a relación que existe entre lingua e etnicidade, para o que lle parece idóneo o paradigma da ecoloxía. Concibe as interaccións na sociedade humana como unha ampla rede ecolóxica de relacións, na que se insire, entre outros elementos pero cun lugar específico, a etnicidade. O seu propósito é estudala concedéndolle o lugar que merece ó seu vínculo, ás veces esquecido, coa lingua, co fin de comprender como se conectan a variación nos usos lingüísticos e as dinámicas do contorno (1986: VII-VIII).

⁶ Resulta moi reveladora a crítica que Moreno Cabrera fai do darwinismo social lingüístico, que, «basado en una metáfora biológica simplista, no solo no nos ayuda a diferenciar los aspectos puramente lingüísticos de la evolución de las lenguas respecto de los extralingüísticos, sino que intenta hacernos pasar éstos [*sic*] por aquellos, para justificar determinadas situaciones de imposición e imperialismo» (2008: 22). De todas formas, o autor recoñece que é posible realizar estudos propiamente lingüísticos da evolución das linguas desde unha perspectiva darwinista, sempre e cando se renuncie a considerar as linguas como obxectos autónomos, organismos independentes dos seus falantes (2008: 22-33).

Sérvese da metáfora da ecoloxía para establecer un marco xeral e abarcador das relacións humanas. Os *factores ecolóxicos* non se reducen ós factores ambientais externos (como a xeografía do lugar): cómpre ter en conta tamén os que se podería considerar factores *internos*, como as actitudes. Neste sentido, o elemento lingüístico ten un papel fundamental na comprensión do lugar da etnicidade nas redes ecolóxicas, debido á importancia da linguaxe nas relacións interétnicas (1986: 2). Á vista disto, non debe estrañar que Haarmann insira a ecoloxía lingüística na sociolingüística ou, como el di, na socioloxía da linguaxe: dentro desta xurdiron nas últimas décadas unha serie de campos de estudo especializados (etnolingüística, lingüística de contactos, planificación etc.) que comparten o trazo de ocuparse da linguaxe como un fenómeno social; a ecoloxía lingüística non é, para el, outra desas áreas, senón unha metodoloxía valiosa para a análise sociolingüística, que adopta e adapta para ela, a partir de Haugen, uns principios e modelos procedentes en orixe das ciencias naturais.

Aínda que non se poida fixar un modelo de aplicación automática e validez universal, unha teoría da ecoloxía lingüística debe especificar que factores ambientais afectan á lingua, ou máis precisamente ó comportamento lingüístico das comunidades. Por iso, Haarmann propón un inventario de *variables ecolóxicas* organizado en sete categorías, diferenciábeles con fins prácticos pero intimamente relacionadas, coas que considera que se pode acadar unha visión completa do sistema ecolóxico en relación coa etnicidade: trátase de factores demográficos, sociolóxicos, políticos, culturais, psicolóxicos, interaccionais e lingüísticos.

1.2.2. O estudo da ecoloxía das sociedades plurilingües de Mackey

W. F. Mackey foi un dos máis temperáns cultivadores da metáfora ecolóxica en lingüística: comezou a empregala nos anos 70, aplicándoa sobre todo ó estudo das situacións de contacto ou multilingüismo e mais do cambio de lingua ou *language shift*.

Nas súas primeiras achegas, estaba especialmente interesado en diferenciar teórica e metodoloxicamente a noción de ecoloxía en lingüística da manexada por outras ciencias, e deixaba patente que na súa concepción estaba moi intimamente relacionada coa sociolingüística (1979: 453). Máis en xeral, a ecolingüística conecta coa socioloxía por canto a linguaxe está fundamentalmente implicada en toda a actividade social: non é que se vexa modificada por ela a posteriori, senón que constitúe parte esencial do sistema de relacións que é a sociedade, pois sen ela non tería lugar a interacción humana (1979: 455). Ademais, constata que os procesos que levan a un falante ou comunidade a abandonar a súa lingua nativa nunca son simples, senón resultado dunha sucesión de feitos múltiples, conectados e sucesivos, similar ás cadeas de acontecementos que se atopan na natureza (1980: 68).

Mackey presentou a súa reflexión máis madura sobre ecolingüística en «La ecología de las sociedades plurilingües». Consciente dos usos oportunistas do termo, parécelle que «bautizar o noso tema cun clixé tan claramente popular precisa certa

xustificación» (1994: 27), xa que ademais non conta co respaldo da tradición lingüística, que en xeral preferiu elaborar teorías a un nivel máis abstracto, o da estrutura da lingua, que explicar a súa vida na sociedade. O punto de partida desta perspectiva, que coincide co da ecoloxía humana (xurdida xa nos anos 50) radica en constatar que «a mesma sociedade é multidimensional, cada dimensión é un asunto de grao, as súas compoñentes cambian no tempo e no espazo mentres que as súas interrelacións e interdependencias constitúen o que pode chamarse unha ecoloxía» (1994: 27).

A visión ecolóxica conecta a natureza coa cultura e esta coa lingua: «dentro de cada contexto, todo, na última análise, pode relacionarse directa ou indirectamente con calquera outra cousa. A parte extraviada podería ser a chave para a totalidade» (1994: 39). Nese sentido pode estenderse a calquera disciplina, pero a comezos dos 90 a súa aplicación en lingüística era aínda limitada: ademais dos traballos de Haugen, só existían algúns outros sobre o uso en comunidades plurilingües e sobre a recesión ou a expansión de linguas, en xeral estudos exclusivamente descritivos e que non incluían todas as variables importantes. Por iso o autor, sen saír desta tendencia temática, tenta ofrecer un modelo máis completo para o estudo da vida (e a morte) das linguas, que amose a interacción das compoñentes da súa ecoloxía (demográficos, económicos, políticos, tecnolóxicos etc.) e en particular a dinámica global dos contornos plurilingües, a que podería chamarse *ecoloxía do contacto* (1994: 47).

Para Mackey, a situación dunha lingua non depende dela en si mesma, senón que sinala dous tipos de forzas que afectan á súa ecoloxía (1994: 41-2): por unha banda, as que inciden directamente no seu número de falantes, facéndoo aumentar (taxa de transmisión interxeracional, endogamia, expansión territorial) ou diminuír (guerra, fame, catástrofes, enfermidades, xenocidio, exogamia, desprazamentos, emigración, escravitude, falta de estado); por outra banda, as que inflúen sobre os usos ou funcións da lingua (aculturación, tradicionalismo, dinamismo cultural, tipo de traballo, identidade cultural e o seu nexco coa lingua, estilo de vida rural ou urbano, política lingüística, poder económico dos falantes, inmigración). Por suposto, unha función pode expandirse ó tempo que outra retrocede, afectadas por combinacións de forzas diverxentes.

En conclusión, a ecoloxía lingüística consiste para Mackey no estudo global de varias dimensións que afectan ás linguas, tendo en conta e integrando nun modelo unitario datos que procedían en principio de diversas disciplinas e aplicando conceptos da ecoloxía. Trátase, pois, dunha forma de facer sociolingüística, con análises máis complexas e completas que as tradicionais, pero sociolingüística ó fin e ó cabo: as variables seguen a ser as mesmas, aínda que se poñan en relación unhas con outras; a metodoloxía non deixa de ser cuantitativa e o obxectivo continúa a ser coñecer o funcionamento da lingua na sociedade, aínda que despois tal coñecemento poida destinarse á predición do futuro e mesmo a fins aplicados, como a planificación.

1.2.3. A ecoloxía das linguas de Calvet

Nunha das súas obras máis recentes, tamén se achega á ecolingüística o sociolingüista francés L.-J. Calvet (1999), quen pretende trazar un novo marco conceptual, unha nova aproximación para a lingüística que permita estudar as linguas en toda a súa complexidade, tanto no que teñen de *prácticas* como no que teñen de *representacións*, centrándose na súa relación co medio. Denomina este modelo teórico *ecoloxía das linguas*, seguindo explicitamente a proposta terminolóxica de Haugen, despois retomada por Mühlhäusler, Mufwene e Bastardas, que son os únicos precursores que reconece (1999: 22).

Calvet comeza a súa reflexión constatando o plurilingüismo do mundo e a desigualdade de feito entre as linguas, por máis que todas teñan as mesmas potencialidades comunicativas, expresivas e identitarias, e que para a lingüística todas vullan o mesmo: non todas se usan para as mesmas funcións, nin vehiculan contidos comparables, nin teñen a mesma extensión, nin igual número de falantes, nin semellante recoñecemento institucional; é dicir, son desiguais no nivel das representacións, as cales á súa vez determinan as prácticas e inflúen sobre as realidades (1999: 11). Estes dous conceptos, *prácticas* e *representacións*, así como a relación entre eles, resultan esenciais nesta obra. Calvet propón describir e analizar as prácticas, as representacións e os nexos entre elas no marco do modelo ecolóxico, entendendo por *modelo* unha metáfora que permite comprender e explicar como funciona algo complexo. Cómpre manexar con coidado os paralelismos coa bioloxía: o simil entre as linguas e as poboacións dos ecosistemas resulta suxestiva, pero corre o perigo de caer nunha interpretación evolucionista-darwinista como a que desencadeou o discurso colonial e racista sobre as linguas, igual que a expresión *vida das linguas* fai que se confundan con organismos vivos e se esqueza que do que realmente se trata é da vida de xente que, entre outras moitas cousas, fala (1999: 190).

Calvet repite en varias ocasións que non usa o termo *ecoloxía* no sentido que chama político ou militante, de defensa do ambiente, senón co significado de ciencia que estuda as relacións entre os organismos dun ecosistema e destes co seu medio. Aplicada ás linguas, a metáfora ecolóxica implica estudar as relacións entre as linguas e destas coa sociedade: supón velas como prácticas sociais inseparables do seu *medio*, que é fundamentalmente o contexto social. Daquela xorde unha pregunta: cal e a relación entre ecoloxía das linguas e sociolingüística?; a primeira anula a segunda, ou inclúea, ou está ó seu pé sen interferir con ela? Calvet defende que a súa ecolingüística é algo diferente e máis abarcador cá sociolingüística (1999: 299-300), pero se se entende por sociolingüística o estudo de todas as interrelacións posibles entre lingua e sociedade, verase a ecoloxía como un modelo moi completo e enriquecedor para a súa análise, pero fica a impresión de que non se sae do campo da sociolingüística en sentido amplo.

O ecosistema como obxecto de estudo non constitúe un compartimento estanco definido de antemán, senón que as súas dimensións poden variarse en función dos intereses da investigación, desde a totalidade do planeta Terra ata a poza máis diminuta.

En consecuencia, os ecosistemas, tamén os lingüísticos, deben estudarse en varios niveis, e por iso a ecoloxía das linguas de Calvet consta de catro modelos de análise en interacción. O *modelo gravitacional* permite comprender a *ecosfera lingüística*, o sistema mundial de relacións entre as linguas, constituído á súa vez por *sistemas ecolingüísticos* de orde inferior nos que cada forma de fala ocupa un *nicho ecolóxico*. Os outros tres modelos amosan como se producen os cambios nese panorama xeral: o *modelo homeostático* procura explicar a regulación dos sistemas ecolingüísticos, a súa adaptación; o *modelo de transmisión* ocúpase da evolución dos ecosistemas e das linguas, en concreto da súa capacidade para ocupar un número maior ou menor de medios; o *modelo de representacións* analiza a percepción individual e colectiva das prácticas lingüísticas e o seu papel tanto na regulación como na transmisión das linguas e dos sistemas ecolingüísticos.

Ó meu xuízo, a principal carencia de Calvet radica na súa xa mencionada e premeditada desideoloxización da ecolingüística. Mesmo se opón explicitamente a quen opina o contrario, amósase escéptico cara á efectividade das políticas lingüísticas e formula a posibilidade dunha «planificación por defecto» (1999: 86), que implica deixar que os ecosistemas lingüísticos se autorregulen, aceptando que unhas linguas desaparecen mentres se desenvolven outras novas (1999: 191).

1.2.4. A ecoloxía da evolución lingüística de Mufwene

Son poucos os traballos que se ocupan da diacronía empregando como ferramenta conceptos ecolóxicos. O principal defensor dun programa de investigación nesta liña é S. Mufwene (2001), cuxa intención é relacionar o desenvolvemento dos crioulos coa evolución lingüística en xeral, defendendo a idea de que sempre se produce o mesmo tipo de procesos de reestruturación, que teñen que ver coa ecoloxía: non se trata dun tipo especial de linguas e, de feito, o seu estudo pode proporcionar unha comprensión nova e máis profunda da linguaxe no seu conxunto. A defensa desta tese leva ó autor a propoñer unha reformulación ecolóxica da lingüística diacrónica, inspirada na xenética de poboacións (2001: XII).

Entende a evolución nun sentido biolóxico, non como progreso senón como a serie de cambios que experimenta una variedade de fala nun período de tempo, tanto a nivel estrutural como a nivel social. En ambos os casos considera que se trata dunha *selección natural* (en primeiro termo non planificada) entre alternativas en competencia, influída pola *man invisible* da ecoloxía. A atención a esta na evolución lingüística implica

[...] prestar atención non só ó contorno socioeconómico e etnográfico no que a lingua evolucionou (a súa *ecoloxía externa*) —como o escenario de contactos e as relacións de poder entre grupos de falantes— senón tamén á natureza da coexistencia das unidades e principios dun sistema lingüístico antes e/ou durante o cambio (a súa *ecoloxía interna*) (2001: XII).

Mufwene amósase partidario de establecer analoxías bioloxicistas, pero rexeita a metáfora habitual, a de considerar a lingua como un organismo, por atopar nela unha serie de atrancos (2001: 148-9). Pola contra, propón equiparala a unha especie: é un construto por agregación de elementos con certas semellanzas, dentro do que o idiolecto de cada falante sería un espécime (2001: 150); o autor admite que a analoxía non é perfecta, pero parécelle máis axeitada porque permite dar conta da variación interna dentro de cada forma de fala.

O que máis chama a atención é que equipare as linguas con especies parasitas, no sentido de que «as linguas non existen sen falantes, igual que os parasitos non existen sen *hóspedes*» (2001: 152); comparten hóspede con outros *sistemas parasitos*, como a cultura, cos que tamén establecen relacións. Non obstante, fáise evidente como fondo unha concepción errónea do parasitismo e, en todo caso, a analoxía non resulta necesaria, pois a metáfora da especie ten a mesma capacidade heurística, se ten algunha. Outro problema conceptual radica en recorrer ó concepto de especie de Lamarck (2001: 12, 16, 141): non resulta cientificamente admisible tomar prestado doutra ciencia un modelo obsoleto, que esoutra ciencia desbotou hai moito tempo e substituíu por outros que comprobou máis axustados á realidade.

Aínda que Mufwene considera que o modelo da ecoloxía pode dilucidar cuestións relativas ó declive e á extinción de linguas, non vai máis aló das causas conxunturais nin se percibe compromiso pola súa banda coas linguas ameazadas. Antes ó contrario, de xeito tácito implica un posicionamento ideolóxico conservador: aplicar o seu «modelo de competición e selección» (2001: 20, 166) supón enfocar a substitución lingüística como un proceso natural de supervivencia do mellor adaptado. Compara a situación dunha lingua cuxos falantes *deciden* deixar de transmitir a coa dunha poboación biolóxica cunha elevada taxa de esterilidade, que perdeu a capacidade autorreprodutiva (2001: 199), sen deterse a avaliar as causas que levan a tal *decisión*.

1.2.5. *Propostas ecolingüísticas desde Cataluña: a aplicación do pensamento ecolóxico de Junyent e a perspectiva eco-sociolingüística das linguas en contacto de Bastardas*

No Estado español os poucos autores que se achegan á ecolingüística fano desde a periferia, é dicir, desde comunidades nas que se fala unha lingua distinta do castelán: non debiera ser preciso ter nós mesmos un problema (neste caso, que a nosa lingua estea minorizada) para preocuparnos por quen o sofre (sobre todo desde a perspectiva do pensamento ecolóxico, segundo a cal todo está interrelacionado, polo que todo problema é nalgunha medida global), pero así acontece na maioría dos casos. En concreto, as propostas chegan de Cataluña, onde os estudos de eidos afíns como a sociolingüística, a planificación e a política lingüísticas contan con máis tradición.

Foi C. Junyent quen iniciou a liña de investigación ecolóxica na lingüística catalá e desenvolveu un labor continuado nesa dirección. En 1989 publica *Les llengües*

del món, co subtítulo de *ecolingüística*, palabra da súa invención⁷ que, non obstante, só aparece na introdución. Declara non ter vontade de crear unha nova disciplina dentro da chamada ecoloxía humana ou cultural, senón que simplemente creou por analogía un termo que respondese ó obxecto do seu traballo: «falar das relacións das linguas con outras linguas e co contorno» (1989: 14). Ademais, parécelle acaído por engadir «a faceta reivindicativa do ecoloxismo» (1989: 18) contra os procesos de substitución que ameazan os ecosistemas lingüísticos a escala global. En todo caso, non ten nada que ver coas metáforas decimonónicas do ciclo vital das linguas, que só son válidas nalgúns casos e como iso, meras metáforas: en realidade son os falantes os que viven, morren, loitan pola existencia. De modo que nun primeiro momento Junyent suxire unha etiqueta polisémica con afán case lúdico, sen ánimo de fixar precisamente o seu contido.

Maior elaboración chega a fins dos anos 90, sobre todo en *Contra la planificación: una proposta ecolingüística* (1998), onde presenta o paradigma científico da ecoloxía, fai un percorrido histórico pola súa evolución e adaptación ós estudos sociais e culturais e presenta a súa propia visión da ecolingüística, centrándose na planificación. Junyent divide a ecolingüística en dúas subdisciplinas:

«Ecolingüística» é o termo inclusivo co que se denomina a disciplina que estuda as relacións da linguaxe e o contorno. A ecolingüística subdivídese, á súa vez, en dúas ramas: a ecoloxía da linguaxe e a ecoloxía lingüística. A primeira ocúpase preferentemente das relacións das linguas co contorno desde un punto de vista externo; é dicir, a relación da lingua con outras linguas, coa cultura, co territorio etc., mentres que a ecoloxía lingüística ocúpase dos sistemas lingüísticos como delimitadores e creadores do contorno (1999: 74).

O primeiro destes campos, a *ecoloxía da linguaxe*, ten sido o máis cultivado: a el pertencen os estudos das forzas que inflúen no número de falantes e nas funcións asociadas ás linguas, na liña, por exemplo, de Mackey (1994). Un dos conceptos clave nesta perspectiva é o de *equilibrio* (1999: 76), que racha cando as linguas entran en competencia, o cal en circunstancias normais non debera acontecer por tratarse de bens transmisibles e acumulables, non excluíntes. Ademais, a ecoloxía da linguaxe debe ir máis aló da análise destas forzas externas que inciden sobre a vida das linguas e comprometerse coa súa preservación non só como un dereito para os seus falantes, senón como unha necesidade tanto para eles como para toda a humanidade.

Con todo, o valor que merece a diversidade lingüística ponse de manifesto especialmente da man da *ecoloxía lingüística*, pois evidencia o inextricable vínculo existente entre lingua e contorno, que manteñen unha relación dinámica de construción mutua. Esta perspectiva analiza o xeito en que a linguaxe, como sistema de categorización, se adapta ó medio, así como a medida en que inflúe na percepción deste; é dicir, como constrúe, delimita e representa o contorno, desde unha posición inevitablemente antropocéntrica (por canto ten que reflectir o lugar que ocupan nel os seres humanos) e etnocéntrica (pois cada lingua está axustada á visión do mundo da cultura

⁷ Efectivamente, non teño constancia de que ninguén o usara tal cal antes desa data.

á que se vencella) (1998: 154-6). Por iso os datos da ecolingüística resultan esenciais para demostrar as negativas consecuencias da extinción de linguas, tanto para a comunidade en cuestión como para o equilibrio ecolingüístico global.

O obxectivo último da proposta ecolingüística de Junyent é elaborar unha planificación baseada en principios ecolóxicos, alternativa á que se ten levado a cabo (case sempre con escaso éxito) ata o de agora; é nese sentido no que debe entenderse o título de *Contra la planificación*. En primeiro lugar, cumpriría un cambio de finalidade: o obxecto de preservación debe ser a diversidade lingüística, máis que esta ou aquela lingua concreta. Por iso, non serven as solucións individuais da planificación convencional, que reproducen o modelo de difusión das linguas no poder, só que aplicado a variedades ata entón desatendidas, esquecendo que seleccionar unha soa lingua para planificala, en detrimento doutra(s) posible(s), implica introducir unha desigualdade que quizais resulte beneficiosa para a lingua escollida, pero fatal para as outras do contorno. O problema de fondo radica en que a planificación convencional continúa concibindo a diversidade como un atranco, o resultado da maldición de Babel: transformar o modelo planificador esixe un cambio de actitude, valorar a linguo-diversidade como unha riqueza, merecedora de protección e coidado, dun xeito similar a como hoxe se valora a biodiversidade.

Por outra banda, a planificación convencional parte case sempre dun presuposto erróneo: que a intervención dos estados resulta positiva para a preservación das linguas e culturas. Pola contra, os estados teñen sido unha das forzas homoxeneizadoras máis potentes, alterando os espazos comunicativos tradicionais e introducindo a desigualdade co establecemento dunha lingua oficial (1998: 141). Isto está relacionado coa promoción dun modelo comunicativo *vertical*: convéncenesos da necesidade de aprender certas linguas ou variedades *comúns*, de maneira que o poder xa non ten que facer o esforzo de falarnos na nosa e a partir de aí a homoxeneización vai penetrando pouco a pouco en ámbitos cada vez máis íntimos. Como solución, Junyent propón adoptar para a comunicación internacional e interétnica o modelo *horizontal* que empregaron tradicionalmente moitos pobos na relación cos seus veciños: consiste en non recorrer a unha terceira lingua, senón procurar entenderse empregando cadaquén a súa, grazas a unha certa competencia pasiva no idioma do outro. As mellores solucións (por ser á vez viables, respectuosas co equilibrio ecolingüístico e non excluín-tes) pasan polo fomento das linguas ameazadas, o multilingüismo e a preferencia pola variedade autóctona da comunidade na que se leva a cabo o intercambio comunicativo (1998: 86). En resumo, Junyent propón unha *planificación da diversidade*, verdadeiramente respectuosa con todas e cada unha das linguas do mundo.

Aínda que o traballo de ambos coincide practicamente no tempo e no espazo, A. Bastardas ten un enfoque ecolóxico bastante diferente do de Junyent: enténdeo máis ben nun sentido de holismo e interdiscipliniedade e conéctao máis directamente coa sociolingüística, ata o punto de falar de *eco-sociolingüística*. Na procura de conceptualizacións máis axeitadas para comprender a realidade da linguaxe que as proporcionadas polo método clásico das ciencias da materia e da natureza, parécelle interesante aproveitar as achegas de enfoques que tentan superar a fragmentariedade

das análises reducionistas tradicionais, como a teoría dos sistemas ecolóxicos, a teoría do caos e, sobre todo, o *pensamento complexo* do antropólogo francés Edgar Morin.

Aínda que xa en artigos anteriores Bastardas apuntaba cara a unha proposta teórica nesa liña, onde máis a desenvolve é en *Ecología de les llengües: medi, contactes i dinàmica sociolingüística* (1996), que pretende «[...] difundir e estimular a aplicación dunha perspectiva ecolóxica e holística á comprensión dos fenómenos sociolingüísticos en xeral e á dos contactos lingüísticos en particular» (1996: 18). Bastardas é consciente de que na linguaxe humana se interrelacionan de xeito complexo os niveis individual, social e político e de que cómpre estudala no marco dun ecosistema sociocultural e histórico. Por iso, para garantir a súa axeitada comprensión, avoga por unha aproximación interdisciplinaria e multidimensional, non só por fusión de varias escolas dentro da sociolingüística, senón por medio da integración de achegas procedentes de calquera eido do saber, desde a física ata a antropoloxía, pasando pola filosofía da ciencia e, claro, a lingüística propiamente dita.

Nun artigo de 2002, Bastardas explora as posibilidades de construír unha *linguoecoloxía* ou *ecoloxía sociolingüística* (2002: 2, 15), resultado de transferir categorías e ideas da ecoloxía biolóxica á lingüística, tanto na teoría como na metodoloxía e nas estratexias de intervención que poidan derivarse. Para evitar a extensión acrítica da analogía e o perigo dunha reificación bioloxista, define as semellanzas e, sobre todo, as diferenzas entre os obxectos das dúas disciplinas. Malia estas, atopa iluminadora, tanto para a sociolingüística como para a lingüística xeral, a perspectiva ecolóxica, caracterizada por unha visión sistémica e dinámica (2002: 3). A principal novidade radica en que agora Bastardas engádelle as dimensións ética e política ás consecuencias teóricas de aplicar un enfoque ecolóxico en lingüística: salienta a necesidade de asumir responsabilidades morais (e de actuar consecuentemente) sobre a preservación da diversidade lingüística, do mesmo xeito que se ten feito con respecto ós ecosistemas e especies en perigo. Non obstante, advirte que a *intervención linguoecolóxica (ecolingüística aplicada)* debe diferir moito, por forza, da bioecolóxica, pois sempre debe ter presente a xente implicada e a súa autonomía (2002: 17).

Insire a linguoecoloxía no marco dunha «socioecoloxía autónoma desde a perspectiva da complexidade» (2002: 18), a cal responde á percepción actual de que son necesarios novos paradigmas científicos e ideolóxicos nos que prevalezan os principios dun pensamento intuitivo, sintético, holístico e non lineal (fronte ó pensamento predominante, racional, analítico, reducionista e lineal) e os valores de conservación, cooperación, calidade e asociación (fronte a expansión, competición, cantidade e dominación). Este cambio de marco resulta imprescindible para solucionar os graves problemas ós que se enfrenta hoxe a humanidade. É neste último aspecto tratado onde se atopa, ó meu xuízo, o trazo característico do pensamento ecolóxico: abrangue a complexidade, o holismo, a teoría do caos e esoutras maneiras integradoras de achegarse á realidade que Bastardas menciona, pero das que non é exactamente sinónimo porque engade un elemento imprescindible e distintivo, o ético. Con todo, o lingüista catalán en ningún momento fai explícita a súa conciencia de tal diferenza, nin sequera cando por fin consegue ver máis alá da dimensión teórica da ecolingüística.

1.3. A presenza da ecoloxía como actitude ideolóxica na investigación lingüística

É sobre todo a través de achegas que poñen o acento na interdisciplinariade (como as de Bastardas ou Junyent) como ten lugar a transición da perspectiva anterior cara a esta, pois a distinción non é nin moito menos tallante. Boa mostra é *The Eco-linguistics Reader* (Fill & Mühlhäusler 2001), que baixo tal título amalgama traballos diversos e pertencentes a ambas as dúas. Tamén no volume *L'écologie des langues* (Boudreau, Dubois, Maurais & McConnel 2002) se mesturan traballos de moi variadas disciplinas, desde o dereito e a ética ata o ensino, pasando pola sociolingüística ou a planificación; esta diversidade ten sentido na medida en que a ecoloxía das linguas constitúe un modelo que tenta explicar a comunicación social na súa totalidade apelando á perspectiva de varias disciplinas (2002: 24), o que permite ter en conta os múltiples factores que inciden na vida e a morte das linguas. Ademais, como estudo teórico tería a súa cara práctica na planificación, que supón unha intervención deliberada na ecoloxía das linguas. É por estas vías por onde conecta a ecoloxía lingüística coa defensa do ambiente e das especies ameazadas, e polo tanto coa política e a ética.

O pensamento ecolóxico non permanece nin pode permanecer neutral na sociedade contemporánea: se avoga pola diversidade, terá que tomar partido sempre a favor dos febles, dos ameazados, dos pequenos, fronte á uniformidade dos grandes. No caso das linguas, a posta en práctica deste modelo non só leva a estudar a súa interacción co medio nin a planificar o seu corpus de acordo con criterios ecolóxicos (de xeito que non se rompa a adecuación da lingua ó seu contorno transmitida e perfeccionada de xeración en xeración ó longo da historia), senón que esixe procurar medidas que corrixan e compensen a acción das forzas contrarias á diversidade lingüística. Así, a orientación ecolóxica leva a adoptar o principio de igualdade de todas as persoas, pobos e linguas; a correlacionar e mesmo a non distinguir entre dereitos individuais e colectivos; a priorizar o concepto de *comunidade* sobre o de *estado* ou outras unidades políticas artificiais; a rexeitar a constitución de reservas biolóxicas e culturais como solución etc. A idea da diversidade (sexa natural, lingüística, cultural ou política) como ben común serve de ideoloxía lexitimadora dos movementos de reivindicación das minorías lingüísticas e de defensa das linguas ameazadas.

1.3.1. O paradigma da ecoloxía das linguas de Skutnabb-Kangas

A investigadora finesa T. Skutnabb-Kangas pode considerarse unha das ecolingüistas máis radicais, aínda que o seu centro de interese explícito non é ese senón os dereitos humanos lingüísticos. Nun dos seus traballos máis completos e ambiciosos (2000) pretende amosar como a educación de minorías e pobos indíxenas está contribuíndo ó xenocidio cultural e lingüístico e propón alternativas baseadas no multiculturalismo e mais no multilingüismo.

A crecente globalización e o desenvolvemento mal entendido están ameazando non só a riqueza biolóxica do planeta, senón todos os tipos de diversidade, sinaladamente a cultural e a lingüística, que diminúen a un ritmo alarmante. Esta homoxenei-

zación resulta beneficiosa para o sistema, e particularmente para as grandes multinacionais que o controlan: un pensamento único, favorecido por vehicularse nunha soa lingua, para un modelo socioeconómico mundial baseado no *libre* mercado, que malia o seu nome non deixa apenas liberdade de movementos, xa que universaliza un sistema capitalista brutal e preséntao como a única alternativa válida. Neste contexto, e entendida nun sentido amplo, unha nova perspectiva ecolóxica faise necesaria como contraataque, como resposta defensiva á aculturación e ó lingüicidio.

A perspectiva ecolóxica non leva simplemente a considerar as linguas iguais ós seres vivos, senón que conduce a entender dun xeito semellante o funcionamento dos ecosistemas naturais e lingüísticos. Así, non é a diversidade o que resulta perigoso para o equilibrio, nin custoso de manter, senón a homoxeneidade; o ideal nunha ecoloxía das linguas sería a xeneralización do bi- ou multilingüismo, e non do monolingüismo como ás veces se nos quere facer ver desde as instancias do poder. Con este enfoque, o inglés pode considerarse unha lingua *depredadora* en moitos lugares do planeta e a formación de pidgins e crioulos como un proceso de adaptación lingüística ó medio.

Skutnabb-Kangas analiza con agudeza o papel da linguaxe no exercicio das relacións de poder e mais a desigualdade de feito das linguas no mundo actual, reflectida nos diferentes dereitos políticos, educativos etc. que posúen. A causa destas diferenzas non se atopa nas súas características intrínsecas, senón sinxelamente na distinta posición dos seus falantes en relación co poder. Ó mesmo tempo, a autora non renuncia á esperanza e pensa que esa orde de cousas establecida, en boa medida organizada e mantida pola lingua, pode combaterse coa mesma arma, transformándoa en instrumento de resistencia e mobilización en favor da propia identidade.

Na procura de alternativas ó xenocidio lingüístico e cultural, xorde a disxuntiva entre diversidade e homoxeneización, entre localización e globalización. A *modernización* provoca presión sobre a natureza e as persoas, sobre as nosas condicións socioeconómicas, linguas e culturas, co resultado dunha acelerada degradación ambiental, diferenzas socioeconómicas crecentes e mais xenocidio cultural e lingüístico. Neste contexto é onde hai que ver a expansión dunhas linguas a conta doutras: prodúcese unha extensión substractiva (en lugar de aditiva), que leva á substitución das linguas dominadas en beneficio das dominantes. Skutnabb-Kangas presenta como alternativa ó que denomina «paradigma da difusión do inglés» o «paradigma da ecoloxía das linguas» (2000: 656)⁸. Este defende o multilingüismo e a diversidade, fronte ó monolingüismo e ó xenocidio lingüístico do paradigma de difusión do inglés; a aprendizaxe aditiva de linguas estranxeiras e segundas, fronte á aprendizaxe substractiva de linguas dominantes; a igualdade na comunicación fronte ó imperialismo lingüístico, cultural e mediático; o mantemento e o intercambio de culturas fronte a americanización e homoxeneización da cultura mundial; a localización e o intercambio ideolóxicos, fronte á globalización; a democratización económica, fronte ó capitalismo e a xe-

⁸ Oposición que non quere dicir, claro, que non poida aprenderse inglés desde o paradigma ecolóxico.

rarquización; unha perspectiva baseada nos dereitos humanos e en valores integradores e holísticos, fronte á racionalización científico-tecnolóxica; a sustentabilidade por medio da promoción da diversidade, fronte á modernización e a eficiencia económica; o crecemento cualitativo, non cuantitativo; a protección da produción local e das soberanías nacionais, fronte á transnacionalización; a redistribución dos recursos materiais do mundo, fronte á crecente polarización e ás diferenzas entre ricos e pobres. Skutnabb-Kangas reconece que a oposición resulta un tanto maniquea, pero reflicte a realidade na medida en que adoita haber correlacións entre as ideoloxías e as prácticas de cada paradigma.

1.3.2. A ecolingüística como fonte de propostas para un futuro sustentable da diversidade lingüística e biocultural: Nettle & Romaine

No seu libro *Vanishing voices*, Nettle & Romaine (2000) sosteñen unha visión ecolóxica da lingua no sentido de que esta forma parte dun contorno máis amplo, dun ecosistema; por tanto, para entender o que lle acontece, non abonda ter en conta factores lingüísticos, senón que é precisa unha consideración holista dos factores políticos, económicos, sociais, xeográficos e ambientais que a rodean. Calquera cambio no contorno pode repercutir no uso das linguas, por exemplo, facendo que a xente deixe de falalas. Xa que logo, as causas do actual estado de perigo de extinción en que se atopan tantas linguas do mundo non son lingüísticas, senón alteracións ambientais, económicas ou políticas que provocan á súa vez un trastorno na sociedade (2000: 79); de feito, os cambios na situación lingüística dunha comunidade poden ser indicio de transformacións sociais e/ou ambientais máis difíciles de observar. Esta interconexión da lingua con todo o que a rodea lévaos a considerar que

As extincións en xeral, sexan de linguas ou de especies, son parte dun patrón máis xeral de actividades humanas que contribúen a alteracións radicais no noso ecosistema. [...] A extinción de linguas pode verse como parte do cadro maior do colapso case total dos ecosistemas en todo o mundo. Non recoñecemos a nosa íntima conexión co ecosistema global está tras o que chamaremos crise da diversidade biolingüística que hoxe temos fronte a nós (2000: 16-7).

A maior parte das razóns coas que Nettle & Romaine argumentan a prol da diversidade lingüística (as linguas son recursos insubstituíbles, creacións únicas, depósitos de coñecemento, base das culturas e dereito dos pobos) resúmense nesta cita:

[...] hai moitas razóns polas que todos nós —non só os lingüistas, ou aqueles cuxas linguas están baixo ameaza— deberíamos alarmarnos polo que está sucedendo e intentar facer algo para detelo. Como invención exclusivamente humana, a linguaxe é o que fixo posible todo para nós como especie: as nosas culturas, tecnoloxía, arte, música, e moito máis. Nas nosas linguas xace unha rica fonte da sabedoría acumulada de todos os seres humanos. Mentres que unha tecnoloxía pode ser substituída por outra, isto non é certo para as linguas. Cada unha ten a súa propia xanela ó mundo. Cada lingua é un museo vivinte, un monumento de cada cultura da que foi vehículo. É unha perda para cada un de nós que unha fracción desa diversidade desapareza cando se pode facer algo para

evitalo. Ademais, cada pobo ten dereito á súa propia lingua, a preservala como recurso cultural e a transmitila ós seus descendentes (2000: 14).

A visión ecolóxica que sosteñen condúceos a ver o mantemento da linguo-diversidade como parte do obxectivo máis xeral de supervivencia humana e de conservación do planeta: as linguas son recursos imprescindibles para garantir a vida sobre a Terra. Insisten en que as culturas indíxenas, a través das súas linguas, atesouran impagables coñecementos sobre a xestión do entorno, inaccesibles para os occidentais (que de feito os rexeitaron durante séculos como supersticións ou prácticas atrasadas) e imprescindibles para a nosa supervivencia como especie, sobre todo chegados ó punto de deterioro ambiental provocado precisamente pola ignorancia de Occidente.

Á parte destas motivacións utilitarias (que cómpre poñer por diante para convencer ós máis escépticos capitalistas), existen tamén razóns morais, éticas e estéticas, non menos importantes, para defender a linguo-diversidade. O resultado dunha drástica diminución desta sería a uniformización, que a ecoloxía considera negativa porque provocaría atrofia da creatividade, perda da riqueza da diversidade cultural, totalitarismo (un sistema unitario é máis fácil de controlar por uns poucos), mingua da calidade de vida (mesmo perda do sentido da vida para algúns pobos) e redución da suma total do noso coñecemento do mundo.

1.3.3. A interdependencia entre a diversidade biolóxica, cultural e lingüística: Maffi

O traballo de L. Maffi, da organización Terralingua, e mais dos autores que publican baixo a súa dirección (2001) parte de recoñecer a relación entre lingua, coñecemento e ambiente e a ruptura deses vínculos baixo a presión da *modernización*, con consecuencias imprevisibles en primeiro lugar para as minorías e os pobos indíxenas e a longo prazo para a humanidade en xeral. O coñecemento ecolóxico tradicional, aquilo que un pobo sabe do medio no que tradicionalmente viviu, é especialmente sensible debido á súa natureza específica dun lugar e á súa relación coa subsistencia; por iso mesmo, é tamén o que ten máis valor para a sustentabilidade como modelo de xestión de recursos. A «extinción da experiencia» (2001: 7) que supón a substitución das prácticas tradicionais por outras ambientalmente precarias está relacionada coa perda dos modos de fala autóctonos, pois aínda que non todo o coñecemento está codificado lingüisticamente, a lingua si é a principal ferramenta para elaboralo, mantelo e transmitilo. A falta de recursos lingüísticos contribúe á degradación ambiental na medida en que «só pode xestionarse o que se coñece; [...] coñécese aquilo para o que se ten unha expresión lingüística» (Mühlhäusler 2001: 143).

A finais da década de 1980 comeza a tomarse conciencia, por parte tanto de antropólogos como de biólogos e ecoloxistas, da conexión entre a perda de diversidade biolóxica e mais cultural, pero non lingüística; só máis recentemente comezou a verse esta como unha parte esencial dentro da diversidade cultural: a cultura é un instrumento de adaptación ó contorno, e a lingua é parte central da cultura. Esta relación é especialmente evidente nas causas da súa degradación:

[...] a perda concorrente de diversidade lingüística e cultural en curso no planeta é en grande medida debida ós mesmos factores económicos, políticos e sociais globais que están afectando á biodiversidade, [...] estas dúas «crises de extinción» son converxentes [...], reforzándose mutuamente (Maffi 2002: 17).

A conciencia destas conexións leva a entidades como Terralingua a reivindicar unha protección integrada (2001: 21), igual que o conservacionismo biolóxico pasou dun enfoque de protección de especies individuais á de ecosistemas enteiros, e a considerar axentes importantes no traballo de conservación, cada vez máis, os indíxenas e as comunidades locais, que adoitaron percibir sempre eses nexos (por iso nas súas reivindicacións de autodeterminación e dereitos xuntan terra, cultura e lingua).

1.3.4. *Indicios dunha ecolingüística entendida como orientación ética do estudo da linguaxe e as linguas: Moure, Comellas*

Aínda que sen afondar na idea, T. Moure apunta cara a unha ecolingüística impulsora dunha «gramática respectuosa coa linguo-diversidade» (2001: 137): parte dunha preocupación da lingüística pola perda de diversidade, por supor unha mingua do seu obxecto de estudo, en concreto para a tipoloxía, que atopa fenómenos de grande interese en linguas *menores*. É por aí por onde a gramática entronca con argumentos sociais e ideolóxicos, tomando conciencia do eurocentrismo dominante na investigación sobre a linguaxe e reclamando a necesidade dunha revisión metateórica de conceptos e categorías, que só é posible a partir da linguo-diversidade. En traballos posteriores, esta autora enfoca a ecoloxía como principio rector posible dunha ética para a lingüística, ética que ata o de agora non parecía necesaria porque se proxectaba a si mesma como unha actividade desideoloxizada, non comprometida coa realidade, sen implicacións no particular: «A dimensión ecolóxica que está reclamando a investigación dos últimos anos inverte esta dirección buscando os datos das linguas reais e procurando deter a masiva extinción de linguas da que estamos sendo mudos espectadores» (2003: 56). Ademais da ampliación da base empírica para as investigacións gramaticais, penetran, pois, os argumentos de ser unha riqueza e un dereito inalienable dos seres humanos. Os lingüistas deberan comprometerse co multilingüismo como garantía da pervivencia da diversidade, e para iso teñen que darlle un rumbo ético ó seu labor.

Pola súa banda, Comellas, discípulo de Junyent, considera que a ecolingüística ou o que, con acerto, presenta como *ecoloxismo lingüístico*, supón un cambio na perspectiva sobre a diversidade de linguas, na liña do pensamento ecolóxico en xeral: de vela como un inconveniente, pasa a contemplala como un elemento entre outros que, en equilibrio, forman o ecosistema (2006: 87-8). Ó pensamento ecolóxico no eido da ciencia (que supuxo pasar da énfase na estrutura á énfase no proceso, nas interrelacións dos elementos) engadiuse a ideoloxía do ecoloxismo, que non só entende a diversidade como un valor, senón como algo imprescindible para a supervivencia (no caso da diversidade lingüística, para a supervivencia espiritual, pois corrixe a atrofia dunha soa cosmovisión) e reivindica a primacía do principio ecolóxico de precaución

ante calquera decisión de consecuencias imprevisibles. E é que o feito de ter en conta o todo, de saberse o observador parte do observado, implica unir a ciencia e a ética, a ecoloxía e o ecoloxismo; iso é o que acontece tamén na ecolingüística:

[...] a todas as hipóteses contrarias á perda de linguo-diversidade [...], que advirten sobre o custo (para o patrimonio, para o coñecemento, para a saúde, para o equilibrio espiritual da humanidade, para a biodiversidade, para a creatividade artística) da desaparición de linguas, a ecolingüística —que, ademais de incorporar os instrumentos dunha formulación ecolóxica, incorpora unha actitude ecoloxista— engade unha serie de razóns políticas e éticas. O feito de que haxa tantas linguas que se deixaron ou están a punto de deixarse de falar non é un fenómeno independente [...]. É un máis dos síntomas dun colapso ecolóxico xeral resultado dunhas ideoloxías e duns métodos brutais e moralmente inadmisibles (2006: 123).

Así, non se trata de defender o *natural* sen máis, porque podería dicirse que o *natural* é deixar desaparecer as linguas ou as especies, non facer nada por impedir o curso dos acontecementos, e seguiríamos nas mesmas. Desde unha perspectiva puramente ecolóxica, podería parecer abondo acadar un reequilibrio sempre que se produce un trastorno no ecosistema; porén, desde un punto de vista ético non se pode esquecer o proceso que leva á desaparición dunha lingua, o sufrimento que causa nos falantes o chamado *lingüicismo*⁹. A concepción de Comellas resúmese ben neste parágrafo:

Co estudo das linguas como elementos dun contorno e non como feitos illados, a ecolingüística amosounos que a diversidade lingüística é un mecanismo de adaptación ó medio. Que eliminar unha lingua ten consecuencias importantes na xestión do contorno, e que cómpre tempo para «traducir» todo o coñecemento acumulado nun idioma a outro. Que a diversidade sempre ten un papel fundamental en calquera ecosistema, e que a prudencia e a experiencia dinnos que o cambio lingüístico gradual e lento é inherente á dinámica ecolóxica dos humanos, mentres que a substitución lingüística brusca, a decisión de non transmitir a propia fala ós descendentes, é dicir, a perda masiva de linguo-diversidade, sempre é una imposición (2006: 125-6).

1.3.5. *Relación recíproca entre lingüística e ecoloxía na ecolingüística de Mühlhäusler*

A partir da constatación de que «a linguaxe está interconectada co mundo —ó mesmo tempo constrúeo e é construída por el» (2003: 2)—, P. Mühlhäusler considera que as cuestións sociais, lingüísticas e ambientais están vencelladas, algo do que a lingüística moderna non parece consciente, empeñada en illar o seu obxecto de calquera outro fenómeno. Trata de demostrar que a lingua é un fenómeno ecolóxico (olho, non só que a metáfora ecolóxica sexa útil para falar de linguaxe) porque depende de vínculos funcionais co mundo externo e é parte inextricable do mesmo. Esta perspectiva leva a virar «da consideración de linguas individuais á da comunicación humana e da cuestión de que está pasando coas linguas á de que procesos dan existencia ás linguas

⁹ Discriminación baseada na lingua, paralela ó *sexismo*, *racismo* etc.

e como eses procesos afectan a ecoloxía lingüística» (1996: 8-9). Deste xeito, unha teoría ecolóxica para o mantemento de linguas (1996: 322) debe partir de dous principios: (1) o seu obxectivo non será a supervivencia de linguas individuais senón a dunha diversidade estruturada, (2) deberá ser consciente de que as linguas se perden como resultado do colapso do seu sistema de soporte non lingüístico.

A ecolingüística introduce a conciencia de que a percepción da natureza está mediada pola lingua (as formas de falar adáptanse ás condicións ambientais específicas, polo que a diversidade lingüística reflicte miles de anos de acomodación humana a medios complexos e cada lingua dá conta de xeito distinto da natureza) e á súa vez tales percepcións e estilos de vida repercuten na estrutura da lingua e do discurso (2003: 12). Nesta medida, Mühlhäusler tenta iluminar o papel da linguaxe na crise ecolóxica presente e considera que a lingüística ten un rol crucial na sustentabilidade e no mantemento da diversidade de todo tipo; nese sentido, a metáfora ecolóxica orientaa á acción e conéctanse a defensa da linguo- e mais da biodiversidade (1996: 2).

Esa nova lingüística tería un ámbito moito máis amplo que o da convencional, de novo interdisciplinar, abranguendo as achegas de saberes veciños que xa acometeron cuestións ecolóxicas. Así, os capítulos do libro de Mühlhäusler (2003) tratan da construción lingüística das perspectivas ambientais, da linguaxe *ambientalmente correcta*, das narrativas e discursos sobre o medio, das metáforas ambientais, a publicidade *verde* etc. Por iso, para el a perspectiva ecolingüística interesa tanto ós lingüistas como ás persoas implicadas nos estudos ambientais e ten o «dobre obxectivo de promover unha preocupación lingüística nos estudos ecolóxicos e unha preocupación ecolóxica na lingüística» (2003: 202).

1.3.6. *Ecolingüística crítica ou análise eco-crítica do discurso e os sistemas lingüísticos: a lingüística interésase pola incidencia da linguaxe nos problemas ambientais*

Existe unha liña de traballo que persoalmente preferiría non denominar *ecolingüística*, pero que tamén se ten incluído baixo esa denominación (Fill & Mühlhäusler 2001: 6); sería máis acaído falar de algo así como *lingüística da ecoloxía*, pois trátase de analizar os usos lingüísticos sobre ecoloxía, a lingua que se emprega para falar do ambiente, tanto desde o punto de vista discursivo (na liña da análise retórica de Myerson & Rydin 1996) como gramatical.

Neste último sentido, trátase de atopar elementos ecolóxicos e non ecolóxicos nos sistemas lingüísticos, vendo como estes favorecen unha cosmovisión ou ben holística ou ben fragmentada, partindo da convicción de que a linguaxe constrúe o mundo e o mundo constrúe a linguaxe (Fill 2001: 64). A *ecoloxización profunda* da lingua, a longo prazo, podería contribuír a un pensamento máis ecolóxico e a unha maior conciencia dos feitos e dos problemas ambientais, a diferenza da *ecoloxización super-*

ficial do discurso público (por exemplo, a proliferación do adxectivo *sustentable*), que supón un mero uso interesado e manipulador da linguaxe.

Destaca a análise interdisciplinar do discurso do ambientalismo desenvolvida por Harré, Brockmeier e Mühlhäusler (1999): afondan nos xeitos que teñen os distintos bandos no debate ambiental de argumentar lingüisticamente. En última instancia, é unha tarefa ética, un chamamento á acción, xa que os autores ven na crecente adopción dunha linguaxe aparentemente *verde* (o que chaman *greenspeak*) unha vía para pospoñer a actuación ou para substituíla por palabras baleiras: trátase de vixiar o uso de terminoloxía ecolóxica, de metáforas e eufemismos, e de amosar as ideoloxías que agochan. Nesa liña digamos activista, ten sentido que relacionen o discurso ambiental, o ambiente en si e as linguas: o interese por como se usa a linguaxe para falar de temas ambientais complementábase coa comprobación de que a viabilidade e continuidade das linguas depende de factores ecolóxicos; é por iso polo que se pode entender a lingüística (polo menos, algunha lingüística) como ecoloxismo (1999: cap. 8).

1.4. Recapitulación

Como vemos, resulta difícil unha caracterización xeral da ecolingüística a partir do que se leva feito, dado que as propostas que vimos de repasar son en boa medida diverxentes; en xeral, podemos dividilas entre as que usan o concepto de ecoloxía en sentido metafórico e as que o fan, ademais, en sentido literal, que por iso resultan, ó meu xuízo, máis completas, abarcadoras e merecedoras da denominación de *ecolingüísticas*; entre estas últimas, apréciase unha tendencia clara (e seguramente natural) a conectar co ecoloxismo como ideoloxía. E se as cousas non fosen xa abondo complicadas, hai que restar os usos espurios do termo e hai que engadir aqueles estudos que se poden considerar ecolingüísticos e que non se presentan como tales. Ademais, se algo teñen en común os autores aquí revisados, é reivindicar a relación con outros eidos de estudo, tanto dentro da lingüística como doutras disciplinas, así como a tendencia a deixar camiños abertos, caendo mesmo, en ocasións, nun exceso de provisionalidade e abstracción, nunha certa pereza á hora de aplicar o discurso teórico á realidade, sobre todo por parte daqueles precisamente que avogan polo estudo empírico de variables ecolóxicas interconectadas. Arrastra aínda a lingüística, no fondo, algo daquel exceso de abstracción, daquela desconexión do mundo real que a caracterizou durante tanto tempo (preocupada como estaba por conseguir e despois defender o seu estatuto científico), e que parecía superada nos últimos tempos, polo menos nalgúns dos seus dominios, con iniciativas de aparencia anovadora como a que aquí nos ocupa?

2. APLICACIÓN DO PENSAMENTO ECOLÓXICO NA INVESTIGACIÓN LINGÜÍSTICA: POSIBLES ENFOQUES ECOLINGÜÍSTICOS

En xeral o pensamento ecolóxico caracterízase por percibir a realidade como un conxunto de elementos interrelacionados, primando a totalidade e a unidade sobre a fragmentación; por atender tanto ó funcionamento interno dos sistemas como ó seu contorno a todos os niveis, desde o máis inmediato ata o global; por unha visión a longo prazo; pola conciencia da limitación dos recursos humanos e naturais e mais polo convencemento dos perigos dos monocultivos e do monoculturalismo¹⁰, convencemento que non pode senón levar aparellada a defensa da diversidade.

Segundo Garrido Peña, o ecolóxico é un paradigma non científico senón ontolóxico (1996: 228), pois afecta ás condicións de posibilidade da realidade en canto tal. Emerxe de certas modificacións e rupturas co paradigma moderno analítico-mecanicista e da racionalidade científico-técnica: a partir da aparición dunha nova disciplina, a ecoloxía, acaba xurdindo un paradigma alternativo ó cientifismo. Isto non tería acontecido sen a concorrencia dos movementos sociais alternativos (por iso non sucede ata ben entrado o século XX) nin sen a percepción social da crise ecolóxica, que amosa as posibles consecuencias nefastas do paradigma moderno dominante. A ecoloxía é aínda bioloxía, pero está nos límites dese paradigma: «non é unha nova ciencia, senón unha nova cosmovisión sobre a vida» (1996: 245); significa un cambio na mirada, nas crenzas profundas, no método. Isto explica que a metáfora ecolóxica transcenda as fronteiras da bioloxía e anegue todas as facetas da realidade.

Para Fill (2001: 61), os temas que dentro da lingüística se poden tratar desde unha perspectiva ecolóxica son o da diversidade, o das linguas ameazadas, a relación entre diversidade biolóxica, cultural e lingüística; a ecocrítica (procura de elementos ecolóxicos e non ecolóxicos nos sistemas lingüísticos), a análise ecocrítica do discurso, a que chama *ecoalfabetización* (entender a rede de interrelacións na que consiste o mundo) e o establecemento de teorías da linguaxe baseadas en principios da ecoloxía. No entanto, ó meu xuízo, as implicacións dunha auténtica ecolingüística son aínda máis profundas e afectarían á nosa disciplina tanto a nivel teórico como metodolóxico (por poñer un exemplo sinxelo, para a gramática esixiría cando menos optar por unha perspectiva tipolóxica) e sobre todo deontolóxico. Neste último sentido, pódese establecer un certo paralelismo entre os dous grandes xeitos de entender a aplicación da ecoloxía ás linguas que distinguín anteriormente e a diferenza entre *medioambientalismo* e *ecoloxismo* a nivel político (Dobson 1990: 21-34).

¹⁰ O termo inglés *monoculture* resulta suxestivo porque pode referirse tanto a ‘monocultivo’ como a ‘monocultura’, poñendo así en relación dous aspectos aparentemente distantes da globalización neoliberal; é dicir, é o oposto da diversidade bio-cultural.

3. NA PROCURA DUN COMPROMISO ÉTICO PARA A LINGÜÍSTICA: A OPCIÓN ECOLÓXICA

Toda interpretación da realidade está necesariamente mediatizada por quen a fai: polo menos nesa medida, é ideolóxica, subxectiva; a suposta neutralidade do coñecemento é unha falacia; mesmo a ciencia, malia a case idolatría que se lle profesa na actualidade como se se tratase dunha forma da coñecemento universal e neutra, é só un produto culturalmente determinado (froito, en concreto, do patriarcado capitalista occidental: Shiva 1988). A conciencia disto contradí a idea dominante de *ciencia*, herdeira do pensamento positivista, que se basea na acumulación de datos, non ten en conta outras formas de coñecemento (como a sabedoría popular ou o sentido común) e defende a figura dun científico sen sentimentos, opinións, valores; é dicir, un científico *non-persoa*, ou que deixa de ser persoa no desempeño do seu labor intelectual. Especialmente no caso das ciencias humanas (e a lingüística, se é ciencia, é unha ciencia humana), nas que a maiores debe haber sempre unha compoñente de *humanidade*, unha dimensión ética, o investigador non pode ser un simple observador imparcial, un analista obxectivo, aínda que moitas veces finxa selo. Malia que poida resultar paradoxal, os efectos dunha pretendida obxectividade, da elusión de compromisos, poden rematar resultando ben pouco neutrais: pechando os ollos ás inxustizas por considerar que «non son asunto meu», lexitímase e colabórase de feito no mantemento da orde establecida polos poderosos para o seu propio beneficio. Por iso cómpren intelectuais críticos, comprometidos tanto co seu obxecto de estudo como coa utopía dun mundo mellor, que aproveiten a autoridade que a sociedade actual lle outorga á ciencia para denunciar inxustizas, criticar o sistema e intentar mudalo, todo o cal non resulta en absoluto incompatible co máximo rigor científico¹¹.

Unha vez asumido que, queiramos ou non, o labor intelectual está sempre ideoloxizado, o lóxico é procurar o compromiso coa orientación ideolóxica que cadaquén considere máis xusta, máis ética, máis sustentable: para min, non pode ser outra que o ecoloxismo, tamén aplicado ás linguas. Isto leva a atender á diversidade, ós dereitos humanos lingüísticos, ás linguas ameazadas, á adaptación das culturas e das formas de fala ó medio particular no que se desenvolven etc., e ten consecuencias, como xa dixen, para os máis diversos eidos da lingüística, aínda que especialmente para algúns como o estudo das linguas en contacto, do cambio de lingua, da etnolingüística ou da política e a planificación lingüísticas.

Na miña opinión, son os fundamentos éticos e filosóficos do ecoloxismo (que hai que enmarcar no contexto das correntes activistas que loitan por cambiar o mundo, xunta o feminismo, o pacifismo, a antiglobalización, os movementos obreiros, indíxenas e pola autodeterminación dos pobos etc.) e non a aplicación do paradigma científico da ecoloxía como subdisciplina da bioloxía o que dá sentido a falar de *ecolingüística*. Aínda que por suposto todos os achegamentos resultan lexítimos, non o é a apropiación indebida dun termo para revestir cunha aparencia de última moda algo

¹¹ Demóstrao de xeito inmillorable, co seu exemplo, Skutnabb-Kangas.

que en realidade xa existía, p. ex. un traballo no ámbito da sociolingüística clásica ou da gramática estruturalista. Con isto non estou desmerecendo en absoluto tales aproximacións: só que a ecolingüística, sinxelamente, é outra cousa, implica unha toma de postura e non só unha metodoloxía ou un modelo de análise que aplicar sobre as linguas; mesmo supón tamén un amor pola linguaxe —aí Makkai (1993: 206) si que ten razón—, na liña do amor pola natureza que en xeral conleva tamén o ecoloxismo.

Espero que a esta altura se concorde comigo en que ecoloxía e lingua non forman unha estraña parella, senón ó contrario. Engádase ós argumentos filosóficos, epistemolóxicos, psicolóxicos, sociolóxicos, éticos, lingüísticos e mesmo utilitarios que aquí se foron mencionando, un apuntamento que me suxeriu a lectura do capítulo «Hacia un ecoloxismo epicúreo» de J. Riechmann: as linguas, como bens inmateriais en si mesmas e como ferramenta fundamental para a construción de bens relacionais, teñen por forza que ocupar un lugar importante no ideal ecoloxista de vida plena, que basea a felicidade humana nun benestar que prime as dimensións do *benser* e o *benvincularse*, fronte á acumulación material que se nos vende como *calidade de vida* (2006: 335).

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- BASTARDAS I BOADA, A. (1996): *Ecología de les llengües: medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.
- BASTARDAS I BOADA, A. (2002): “Biological and linguistic diversity: transdisciplinary explorations for a Socioecology of languages”. *DiversCité Langues* VII, 2002 (revista on line). <<http://www.teluq.quebec.ca/diverscite/entree.htm>>
- BOOKCHIN, M. (1982): *The ecology of freedom: the emergence and dissolution of hierarchy*. Palo Alto, California: Chesire Books, 1992². Tr. esp. de M. G. Burello: *La Ecología de la libertad: el surgimiento y la disolución de la jerarquía*. Móstoles: Nossa y Jara, 1999.
- BOUDREAU, A, L. DUBOIS, J. MAURAS & G. MCCONNEL (dirs.) (2002): *L'ecologie des langues / Ecology of languages: mélanges William Mackey / homage to William Mackey*. Paris etc.: L'Harmattan.
- CALVET, L.-J. (1999): *Pour une écologie des langues du monde*. Paris: Plon. Tr. gal. de A. Iglesias Diéguez: *Por unha ecoloxía das linguas do mundo*. Bertamiráns, Ames: Laivento, 2004.
- COMELLAS, P. (2006): *Contra l'imperialisme lingüístic: a favor de la linguodiversitat*. Barcelona: La Campana.
- CRYSTAL, D. (2000): *Language death*. Cambridge University Press. Trad. galega de M. Castro Eiroa: *A morte das linguas: razóns para a sobrevivencia*. Vigo: Galaxia, 2003.
- DOBSON, A. (1990): *Green political thought*. London / New York: Routledge, 1995². Tr. esp. de J. P. Tosaus: *Pensamiento político verde*. Barcelona: Paidós, 1997.
- ELIASSON, S. & E. H. JAHR (eds.) (1997): *Language and its ecology: essays in memory of Einar Haugen*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- FILL, A. (1998): “Ecolinguistics: state of the art 1998”. *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik* 23/1, 3-16. Publ. en Fill & Mühlhäusler (2001), 43-53.

- FILL, A. (2001): "Language and ecology: ecolinguistic perspectives for 2000 and beyond", *AILA Review 14: Applied linguistics for the 21st century* (ed. David Graddol), 60-75. <<http://www.aila.soton.ac.uk/pdfs/Aila14.pdf>>
- FILL, A. & P. MÜHLHÄUSLER (eds.) (2001): *The ecolinguistics reader: language, ecology and environment*. London; New York: Continuum.
- GARRIDO PEÑA, F. (1996): *La ecología política como política del tiempo*. Granada: Comares.
- HAARMANN, H. (1986): *Language in ethnicity: a view of basic ecological relations*. Berlin; New York; Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- HARRÉ, R., J. BROCKMEIER & P. MÜHLHÄUSLER (1999): *Greenspeak: a study of environmental discourse*. Thousand Oaks (California); London; New Delhi: Sage Publications.
- HAUGEN, E. (1972): *The ecology of language*. Stanford University Press.
- JUNYENT, C. (1989): *Les llengües del món: ecolingüística*. Barcelona: Empúries, 1996³.
- JUNYENT, C. (1998): *Contra la planificació: una proposta ecolingüística*. Barcelona: Empúries.
- JUNYENT, C. (1999): *La diversidad lingüística: didáctica y recorrido de las lenguas del mundo*. Barcelona: Octaedro.
- MACKEY, W. F. (1979): "Toward an ecology of language contact". En W. F. Mackey & J. Ornstein (eds.): *Sociolinguistic studies in language contact: methods and cases*. The Hague; Paris; New York: Mouton, 453-60.
- MACKEY, W. F. (1980): "The ecology of language shift". En P. H. Nelde (ed.) *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*. Wiesbaden: Franz Steiner, 35-41. Publ. en Fill & Mühlhäusler (2001: 67-74).
- MACKEY, W. F. (1994): "La ecología de las sociedades plurilingües". En A. Bastardas & E. Boix (dirs.): *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro, 25-54.
- MAFFI, L. (ed.) (2001): *On biocultural diversity: linking language, knowledge, and the environment*. Washington; London: Smithsonian Institution.
- MAFFI, L. (2002): "Linguistic and biological diversity: the inextricable link". En R. Phillipson (ed.) (2000): *Rights to language: equity, power and education*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 17-22.
- MAKKAI, A. (1993): *Ecolinguistics: ¿toward a new **paradigm** for the science of language?*. London: Pinter Publishers.
- MORENO CABRERA, J. C. (2008): *El nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva*. Barcelona: Península.
- MOURE, T. (2001): *Universales del lenguaje y linguo-diversidad*. Barcelona: Ariel.
- MOURE, T. (2003): "Ética y lenguaje". *El Basilisco* 33 (2ª época), 47-56.
- MUFWENE, S. S. (2001): *The ecology of language evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MÜHLHÄUSLER, P. (1996): *Linguistic ecology: language change and linguistic imperialism in the Pacific region*. London: Routledge.
- MÜHLHÄUSLER, P.: "Ecolinguistics, linguistic diversity, ecological diversity". En Maffi (2001: 133-44).
- MÜHLHÄUSLER, P. (2003): *Language of environment, environment of language: a course in ecolinguistics*. London: Battlebridge.
- MYERSON, G. & Y RYDIN (1996): *The language of environment: a new rhetoric*. London: UCL Press. Reimpr. London: Routledge, 2003.
- NETTLE, D. & S. ROMAINE (2000): *Vanishing voices: the extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press.
- RIECHMANN, J. (2006): *Biomimesis: ensayos sobre imitación de la naturaleza, ecosocialismo y autocontención*. Madrid: Catarata.

- SHIVA, V. (1988): *Staying alive: woman, ecology and survival*. Tr. esp. de A. E. Guyer & B. Sosa Martínez: *Abrazar la vida: mujer, ecología y desarrollo*. Madrid: horas y HORAS, 1995.
- SKUTNABB-KANGAS, T. (2000): *Linguistic genocide in education or worldwide diversity and human rights?*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- VOEGELIN, C. F. & F. M. VOEGELIN (1964): "Languages of the World: Native America Fascicle One. *Anthropological Linguistics* 6.6, 1-149.
- ZIMMERMAN, K. (1999): *Política del lenguaje y planificación para los pueblos amerindios: ensayos de ecología lingüística*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt am Main: Vervuert.